

LIMPEZIRI

Ion H. CIUBOTARU

Lucrarea profesorului Petru Caraman, pe care o publicăm în paginile următoare, se ocupă de *Porțile monumentale ale României*. Este o abordare incitantă, unică în literatura noastră de specialitate, după cum unice sunt aproape toate contribuțiile științifice ale acestui ilustru cărturar. Și de data aceasta, ne aflăm în fața unei lucrări cu o istorie îndelungată, marcată de pendulări între speranță și dezamăgire, jalonând momente importante din existența zbuciumată a autorului.

Caracteristica esențială a acestui studiu o constituie *originalitatea*. Conceptul îi animă, firește, pe toți creatorii, indiferent de domeniul în care se manifestă fiecare, numai că puțini sunt aceia care izbutesc, în final, să-și împodobească opera cu o asemenea calitate. Etnologul ieșean este unul dintre cei aleși; pentru că întreaga sa operă, de o vastitate impresionantă, poartă pecetea originalității.

Despre *porțile monumentale* s-a scris mult. Subiectul era prea atrăgător pentru a fi ocolit. Nimeni însă nu l-a scrutat din perspectiva pe care o propune Petru Caraman. Și trebuie să arătăm că aceste structuri arhitectonice tradiționale s-au bucurat de interesul unor cărturari de seamă, precum Nicolae Iorga¹, George Oprescu², Alexandru Dima³, Paul H. Stahl⁴, I. D. Ștefănescu⁵, Paul Petrescu⁶ ș.a. Se cuvin amintiți, de asemenea, autorii unor albume sau monografii zonale – cum ar fi Tache Papahagi⁷, Alexandru Bădăuță⁸

¹ *L'Art populaire en Roumanie. Son caractère, ses rapports et son origine*, Paris, 1923.

² *L'Art du paysan roumain*, București, 1937.

³ *Drăguș. Un sat din Țara Oltului (Făgăraș). Împodobirea porților, interioarele caselor, opinii despre frumos*, București, Institutul Social Român, 1945.

⁴ *Porțile țărănești la români*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, anul VII, nr. 2, 1960, p. 81-105.

⁵ *Arta veche a Maramureșului*, București, Editura Meridiane, 1968.

⁶ *Motive decorative celebre*. (Contribuții la studiul ornamenticii românești), București, Editura Meridiane, 1971.

⁷ *Images d'ethnographie roumaine*, t. I-III, București, Cultura Națională, 1928-1934.

⁸ *Priveliști românești*. Cu o prefață și un text introductiv, București, Adevărul, 1932.

sau Francisc Nistor⁹ – întrucât lor le revine meritul de a fi descoperit și imortalizat tipuri de porți extrem de valoroase, dispărute astăzi din peisajul arhitectonic local.

Atenția cercetătorilor a fost reținută, în primul rând, de aspectul exterior al acestor porți. Masivitatea lor și, mai ales, bogata ornamentație de pe suprafața stâlpilor și a grinzilor de deasupra nu puteau fi trecute cu vederea. În plus, era și o disproporție flagrantă între *poartă* și *casă*, pentru a nu mai vorbi de anexele gospodărești, pierdute aproape în spatele impunătoarelor construcții.

De ce o așa de mare preocupare a țăranilor pentru înfățișarea porții? Iată o întrebare pe care și-au pus-o aproape toți aceia ce au avut prilejul să contemple aceste măiestre plâsmuiri ale artei lemnului la români.

Antropologul Paul H. Stahl, căruia îi datorăm cel mai documentat studiu pe această temă, consideră că principala funcție a porții monumentale este cea emblematică. Fiind primul lucru pe care îl observă trecătorii, *poarta* devine „mândria gospodarilor și dorința lor de a fi cât mai bine reprezentați”¹⁰.

În sprijinul ipotezei sale aduce mai multe argumente. Principalul constă în faptul că ornamentele împodobesc numai partea exterioară a porții, adică *fața* acesteia. Prin urmare, profesorul Stahl pune accentul pe criteriul *estetic*: „Interesul nostru se concentrează numai asupra porților ce pot fi socotite exemplare de artă”¹¹. Sub acest aspect, opiniile sale se întâlnesc cu cele ale lui I. D. Ștefănescu, îndeosebi în privința identificării stilurilor decorative.

Pe aceeași linie se situează și părerea lui Alexandru Dima, prilejuită de cercetarea monografică făcută la Drăguș – Făgăraș. Și el constată „grija țăranului pentru acea *față socială* a gospodăriei”¹², lăsând să se întrevadă înrâuririle Școlii Sociologice de la București, al cărei reprezentant vremelnic a fost. Observația viitorului profesor de literatură comparată este desprinsă dintr-un context mai larg al opiniilor despre frumos, existente în satul de odinioară.

Față de antecesori, mai mulți la număr decât cei pe care i-am amintit, Petru Caraman alege o altă cale de abordare. El își previne cititorii încă de la început: „Esteticul nu ne interesează în mod special!”.

⁹ *Poarta maramureșeană*, București, Editura Sport-Turism, 1977.

¹⁰ Paul H. Stahl, *loc. cit.*, p. 84.

¹¹ *Ibidem*, p. 81.

¹² Al. Dima, *op. cit.*, p. 10.

Asta nu înseamnă că îl ignoră, pentru că așa ceva ar fi de neimaginat. Elementele artistice de pe porțile monumentale sunt analizate, chiar foarte atent, dar nu pentru valoarea lor în sine, ci ca *deveniri* ale unor simboluri care la origine aveau alte funcții.

Studiul său sondează acele realități și fenomene ce nu mai pot fi întâlnite astăzi în conștiința poporului. Aceeași viziune îl călăuzește și atunci când scrutează *geneza* acestor monumente de arhitectură rurală. Așadar, autorul se ocupă de două aspecte esențiale: funcția mistică, de esență culturală, a acestor porți și valoarea de *apotropaioni* a celor mai arhaice ornamente ce le împodobesc.

Profesorul Caraman este singurul etnolog român care atrage atenția că forma prismatică a *acoperișului* porții monumentale nu a avut la început funcție practică, de protejare a stâlpilor împotriva intemperiilor, ci una rituală. Mai precis, acesta conservă, până în zilele noastre, vestigiul vechiului *sarcofaș*, iar structura porții, în ansamblul ei, reprezintă o ipostază a *mormântului pe stâlpi*.

Interesul cărturarului pentru acest subiect datează de la începutul celui de al patrulea deceniu al veacului trecut. Își încheiase strălucitele studii doctorale în Polonia, precum și stagiile de pregătire și documentare prin mai multe țări din sud-estul Europei, iar acum pregătea pentru tipar cele dintâi lucrări de anvergură, care aveau să-l impună, încă de timpuriu, între cercetătorii cei mai autorizați ai domeniului.

Tot acum, devenise o prezență constantă în câteva cercuri științifice din țară, activitatea cea mai intensă desfășurând-o în cadrul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” din Iași. Colegul său mai tânăr, reputatul lingvist Gheorghe Ivănescu, notează: „Profesorul Caraman a activat în acest institut, făcând comunicări de o mare noutate și importanță ca aceea despre *Geneza porților cu streășină la români*, care a ocupat trei ședințe consecutive”¹³.

Într-adevăr, printre manuscrisele cărturarului s-au păstrat câteva ciorne ce probează susținerea acelor conferințe. Sunt menționate foarte multe surse bibliografice, românești și străine, se fac apoi referiri la principalele zone etnografice ale țării în care apar porțile respective, iar pe două fișe este indicată *succesiunea proiecțiilor*, dovadă că autorul își sprijinea afirmațiile pe un bogat material documentar.

Ceea ce pare să fie în afară de orice îndoială este faptul că imboldul pentru o asemenea cercetare i-a venit din partea unuia dintre

¹³ *A 80-a aniversare a profesorului Petru Caraman*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, tomul XXVI, 1977-1978, p. 272.

profesorii săi de la Universitatea din Cracovia, și anume de la Stanislaw Poniatowski. Acesta publicase în anul 1931 o impunătoare monografie asupra *arcului de triumf roman*¹⁴, în care demonstrează că celebrul monument are ca prototip *mormântul pe stâlpi*. Antropologul polon stabilește unele relații și cu porțile monumentale din orientul și centrul Europei, fără a aprofunda însă subiectul. Mai mult, el face și câteva afirmații discutabile, cu privire la porțile românești, motiv pentru care discipolul se hotărăște să investigheze tema în toată complexitatea sa.

În timpul celui de al doilea război mondial, mai exact spre finele anului 1943, lucrarea era gata de tipar. Cine să se mai ocupe însă de așa ceva? Vremurile de restriște întunecaseră deja orizontul. Apropierea frontului devenea tot mai amenințătoare, iar ieșenii luau în grabă calea bejeniei.

Manuscrisul studiului, împreună cu alte lucrări încheiate, a fost pus cu grijă într-o *ladă*, de care autorul nu s-a despărțit pe tot parcursul refugiului până la Zlatna, în zona Apusenilor. La întoarcere însă, atunci când profesorul Caraman avea în grijă miile de pachete cu cărți ale bibliotecilor Universității din Iași – pe care le salvase de la pierzanie din proprie inițiativă – pe peronul gării din Alba Iulia prețioasa lui ladă cu manuscrise a fost furată¹⁵. O grea lovitură, pe care avea să o resimtă decenii de-a rândul.

Multe dintre manuscrisele dispărute atunci, îndeosebi cursurile și studiile de slavistică, au rămas pierdute pentru totdeauna. Îndepărtat cu brutalitate din Universitate, din fruntea catedrei de slavistică pe care o ilustra cu atâta competență, cărturarul nu a mai avut resurse sufletești pentru a reveni asupra lor. În schimb, câteva lucrări de etnologie, de care profesorul era foarte atașat, aveau să renască asemenea păsării Phoenix. Se numără printre acestea și studiul despre *porțile monumentale*.

Cercetarea va fi reluată după o întrerupere de treizeci de ani. Societatea „Mihai Eminescu”, de pe lângă Seminarul de romanistică al Universității din Freiburg i. Br. – condusă de Elsa Lúder și Paul Miron – organiza, în toamna lui 1974, un Simpozion interdisciplinar în Maramureșul istoric¹⁶. Invitat să participe cu o temă de etnologie,

¹⁴ *Über den Ursprung des Triumphbogens. Sonderabdruck aus den Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft*, Wien, 1931.

¹⁵ Vezi Ion H. Ciubotaru, *Moștenirea științifică a profesorului Petru Caraman*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, tomul XXVII, 1979-1980, p. 267.

¹⁶ Mulțumim, și pe această cale, academicianului Alexandru Zub, pentru informațiile lămuritoare, pe care ni le-a oferit cu atâta amabilitate.

privitoare la acest străvechi ținut românesc, profesorul Caraman s-a gândit din nou la subiectul pe care îl abandonase de atâta vreme. Nu și-a îngăduit însă să se prezinte în fața auditoriului cu bruma de informații pe care o mai avea de la începutul carierei sale științifice.

Anul 1973 este consacrat, în cea mai mare parte, refacerii cercetărilor de teren. Singur sau în compania unor rude și prieteni străbate din nou zonele etnografice în care știa că s-au conservat cele mai interesante exemplare de porți monumentale. Caută cu înfrigurare, fotografiază, face schițe, ia interviuri, notează detalii semnificative etc. Se bucură, până la entuziasm, când roadele muncii sunt pe măsura așteptărilor, privește cu mâhnire la porțile dărăpănate, îi dojenește pe oficialii satelor pentru nepăsarea cu care asistă la distrugerea unor mărturii de civilizație străveche.

Cine urmărește caietele sale cu însemnări, nu bănuiește nici o clipă că au fost completate de un om atât de greu încercat, împovărat de griji și cu o sănătate șubredă la cei 75 de ani pe care îi avea atunci. Acestea par mai curând notațiile unui ins entuziast, inepuizabil, aflat în plină ascensiune profesională.

A cutreierat în acel an 86 de localități din județele Alba, Bacău, Cluj, Gorj, Harghita, Maramureș și Mehedinți, zonele de maxim interes constituindu-le, așa cum era de așteptat, Gorjul și Maramureșul.

Pretutindeni, a notat numele proprietarilor de porți, cu toate datele de identificare, apoi numele meșterilor care le-au realizat și preferințele sătenilor pentru unii dintre ei, împrejurările în care s-au făcut eventualele modificări și motivația lor, repertoriul ornamentelor, denumirile locale ale acestora și frecvența înregistrată, opiniile oamenilor privitoare la porți ori la semnificația ornamentelor de pe ele și așa mai departe.

În legătură cu prezența șerpilor pe stâlpii porților, un interlocutor din Hobița – Gorj spunea: „Șerpii ăștia au rostu lor. Așa ziceau ai bătrâni. Nu să fac așa, dă frumușăță. Pentru asta sunt alte modele... cu creștături, cu flori, cu câte cele. Șarpele îi ăl de păzește casa. Oriunde se află, acolo o păzește; pă poartă, pă ușă, su' prag, în perete, oriunde. Asta-i treaba lui, să păzască. Așa să zâce”¹⁷.

¹⁷ Inf. Gheorghe I. Anghitoiu, 84 de ani, 7 august 1973.

Pe la mijlocul anului 1974, cea de a doua variantă a studiului era redactată. Autorul l-a tradus apoi în limba franceză și l-a prezentat în cadrul simpozionului de la Sighetul Marmației. La sfârșitul manifestării, organizatorii au adunat o parte dintre lucrări, în vederea publicării lor în revista „Dacoromania”, care apărea la Freiburg. Studiul profesorului Caraman părea să se bucure de o atenție specială din partea editorului. Era doar o impresie, căci până la urmă speranțele autorului s-au dovedit a fi zadarnice.

După mai multe luni de așteptare, Paul Miron îi scria: „Porțile sunt în păstrarea noastră, dar nu știu când se vor putea publica”¹⁸. Resemnat, autorul a consimțit să mai aștepte o vreme. Starea de incertitudine însă, alimentată de tăcerea îndelungată a editorului, se prelungea. În cele din urmă, autorul i-a trimis o scrisoare la Freiburg, întrebându-l ultimativ: „Comunicarea mea de la Sighet, despre *Geneza porților monumentale ale României* se va mai publica în „Dacoromania”? În caz că se publică, atunci trebuie să pregătesc *ultima redacție* pentru tipar. Aștept răspuns!”¹⁹.

Din păcate, răspunsul așteptat n-a venit. Lucrarea nu s-a publicat în „Dacoromania”, iar textul încredințat celor doi organizatori ai simpozionului maramureșean nu a mai fost returnat.

Dezamăgit, autorul a renunțat să revină asupra versiunii franceze a acestui studiu. „Ultima redacție”, însemnând atașarea notelor bibliografice și a comentariilor, nu s-a mai făcut. Prin urmare, după dispariția cărturarului, lucrarea despre *porțile monumentale* a rămas în două variante: una în limba română, definitivată sub toate aspectele pentru tipar²⁰, și alta în limba franceză, reprezentând comunicarea ținută la Sighetul Marmației.

La începutul anului 1990, i-am propus profesorului Paul H. Stahl – directorul Laboratorului de Antropologie Socială din Paris – să

¹⁸ Paul Miron, scrisoare din 9 iunie 1975, p. 2.

¹⁹ Petru Caraman, scrisoare din 12 februarie 1975, p. 1.

²⁰ Aici este nevoie de o precizare. Mapa în care s-a păstrat versiunea românească a studiului – cu toate însemnările făcute pe teren și fișele rezultate din parcurgerea surselor bibliografice – nu cuprinde documentele foto. Câteva dintre acestea le-am aflat în diverse plicuri, printre alte materiale, și le-am așezat la locul potrivit. Cea mai mare parte a ilustrației însă am reconstituit-o, pe baza indicațiilor cuprinse în studiul autorului sau în unele note de lectură ale acestuia.

publice textul francez (păstrat în formă dactilografiată) în una din colecțiile de studii pe care le-a inițiat. Distinsul învățat a acceptat de îndată și astfel studiul a apărut în cursul aceluiași an²¹. O notă a redactorului coordonator, inserată la sfârșitul lucrării, prezintă succint personalitatea autorului și adaugă o listă bibliografică asupra problemei tratate, suplینind în felul acesta, măcar în parte, absența aparatului critic.

Noutatea studiului în discuție constă în relația ce se stabilește între structura porților monumentale și cea a *mormintelor pe stâlpi*. Conștient de impactul demersului său științific, Petru Caraman aduce cât mai multe dovezi care să-i susțină aserțiunile. Urmărindu-le cu atenție, ne dăm seama că acestea nu se limitează la analiza diferitelor tipuri de înmormântări suspendate, ci iau în discuție și succedaneele unor asemenea practici.

Căsuțe pe morminte, Eklutna, Municipality Anchorage, Alaska. Se observă crucile ortodoxe – ale rușilor de rit vechi – semn că practica era, la un moment dat, foarte răspândită

Căsuțe pe morminte, Madeline Island (Wisconsin), S.U.A.

Într-adevăr, *căsuțele pe morminte* și *sicriile cu ferestre* – pe care autorul le prezintă doar prin intermediul celor câteva exemple existente în lucrarea lui Simeon Florea Marian²² – erau cândva mult mai

²¹ Petru Caraman, *Les portes monumentales de la Roumanie*, în vol. *Etudes roumaines et aroumaines*, „Sociétés Européennes”, 8, Paris – Bucurest, 1990, p. 27-41. În aceeași colecție și sub aceeași coordonare a apărut, de curând, o lucrare a lui Stelu Șerban, intitulată *Porțile de lemn din Gorj, din Maramureș și de pe Valea Troțușului* (*Etudes roumaines et aroumaines*, X, Paris – Bucurest, 2006, p. 25-58). Surprinzător, în ampla bibliografie la care se referă, studiul lui Petru Caraman nu figurează.

²² *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*, București, Göbl, 1892.

răspândite în spațiul nostru etnocultural. Față de poezia *bocetelor*, în care imaginea căsuțelor pe morminte apare cu totul sporadic, *cântecele ritual-ceremoniale*, recunoscute pentru vechimea și valoarea lor etnologică deosebită, conservă acest motiv în secvențe memorabile.

Exemplele sunt numeroase și au capacitatea de a întări convingător spusele autorului. Într-un cântec al *Zorilor* din Câmpofeni – Gorj, misterioasele divinități de la răspântia dintre noapte și zi sunt implorate să nu se reverse „Până iel și-o face / De-o căscioară nouă, / Cu trei fierăstruici; / Pe una să-i vină / Colac și lumină, / Pe una să-i vină / Ulceaua cu apă / Și turțița caldă, / Pe una să-i vină / Buciumu de vie, / Miroz de tămâie”²³.

Cu aceeași frecvență este semnalat motivul și în cântecele funebre din Banat: „El ție să-ți facă / Altă casă nouă, / Cu nouă ferești, / Cu nouă zăbrele, / Să te uiți prin ele. / Pe una să-ți vină / Sora soarelui, / Pe una să-ți vină / Raza liniștii, / Pe una să-ți vină / Dor de la copii... / Și să ai miros, / Miros bun de măr”²⁴. Asemănarea acestor *căsuțe* cu cele existente pe alte meleaguri ale lumii nu poate fi pusă sub semnul îndoielii. Atâta doar că la noi aceste practici au dispărut din realitatea etnografică, subzistând doar în poezia funebă, așa cum se întâmplă în atâtea alte situații.

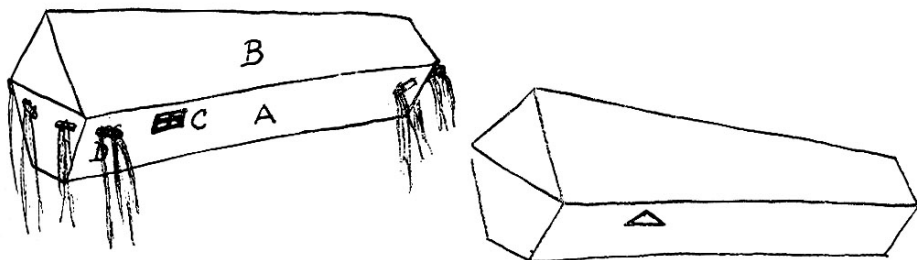
Profesorul Caraman supune atenției cititorului încă un vestigiu etnografic, descinzând din căsuțele pe morminte amintite mai sus. Este vorba de *sicriele cu ferestre*. Și de această dată suntem în măsură să întregim substanțial informațiile consemnate de Simion Florea Marian. Cercetările de teren, efectuate în ultimele decenii ale veacului trecut, dovedesc perpetuarea acestei practici până foarte aproape de zilele noastre.

Să urmărim câteva exemple din Moldova: „Îi face ferestre de-o palmă, cu sticlă. Se uită mortul pin ele” (Cașin – Bacău), „Se fac două gemulețe pe laturi, să aibă lumină. Aia-i casa omului de veci” (Orbeni – Bacău), „Sicriul are, în dreptul capului, două deschizături. Închipuie casa mortului cu ferestre” (Dobârceni – Botoșani), „Sicriul se face cu ferestre de-o parte și de alta” (Țepu – Galați), „Sî fac patru ferestruici, două la cap și două la picioare” (Bivolari – Iași), „Ferestruica la femei e în dreapta și la bărbați în stânga” (Ceahlău – Neamț), „Înainti facé la dreapta ferestruicî cu douî țândurașe (patru

²³ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, București, Editura Muzicală, 1988, p. 556.

²⁴ Ion Căliman, Cornel Veselău, *Poezii populare românești*, în seria *Folclor din Banat*, vol. I, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1996, p. 197.

ochiuri). Era ca la casî (Fundu Moldovei – Suceava), „Se lăsau două ferestruici în dreptu umerilor” (Pogonești – Vaslui), „Se făceau ferestre triunghiulare, cu partea de jos cam de zece centimetri. Se punea sticlă” (Bordeasca Veche – Vrancea)²⁵.

Sicrie cu ferestre, Bobița – Severin, jud. Mehedinți.

Apud, Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei, 1985, p. 189

În restul țării sunt mai puține atestări, dar noi nu ne îndoim că la o cercetare atentă fenomenul ar dezvălui o frecvență mult mai mare. Fără îndoială, folosirea sicriilor cu ferestre este lipsită în zilele noastre de orice noimă. Fenomenul trebuie privit însă în evoluția sa istorică, iar studiul pe care îl prezentăm deslușește aceste lucruri cu toată claritatea.

La sfârșitul acestui comentariu, vom aminti și faptul că problema mormintelor suspendate sau a expunerii cadavrelor pe platforme nu este abordată la noi doar de Petru Caraman. În anul 1983, Ion Taloș publica la Cluj un studiu deosebit de interesant, intitulat *Miorița și vechile rituri funerare la români*²⁶. Autorul pleacă de la ideea că variantele arhaice ale Mioriței, adică *textele-colind*, conservă secvențe ce fac trimiteri la mentalități și practici din epoca de formare a poporului român.

El atrage atenția asupra unui grupaj de versuri, care se regăsesc în peste 130 de variante ale colindului transilvănean. Este vorba de secvența în care păstorul se referă la înmormântarea sa: „Pe mine pământ nu puneți, / Numa dalbă gluga mea, / Fluera după curea”; „Pe mine nu puneț lut, / Nice lut, nice pământ, / Ci drag fluerașu meu / Să-l puneț la capu meu” etc.

²⁵ Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1999, p. 56.

²⁶ În „Anuarul de Folclor”, III-IV, Cluj-Napoca, 1983, p. 15-35.

Din această opțiune a păcurarului – care, după cum se poate constata, refuză înhumarea – Ion Taloș desprinde concluzia că, la vremea respectivă, *înhumarea și înmormântarea la înălțime* par să fi coexistat. Și adaugă el, „Dacă am ști până când a fost practică înmormântarea la înălțime, am putea cunoaște și momentul *ante quem* al creării Mioriței”²⁷. Studiul profesorului Caraman aruncă o rază de lumină și asupra acestei chestiuni.

Cele câteva documente etnologice luate de noi în discuție, cărora li s-ar putea adăuga și altele²⁸, nu fac decât să scoată și mai mult în evidență justetea concluziilor ce se degajă din acest valoros studiu al profesorului Petru Caraman.

²⁷ *Ibidem*, p. 28.

²⁸ Analizând motivul *torsadei*, atât de frecvent în ornamentica porților monumentale, Petru Caraman ajunge la concluzia că acesta nu este altceva decât o reducere a *șarpelui*: „funia e o stilizare a șerpilor încolăciți”. Stă mărturie și faptul că *funia* – indiferent dacă apare pe porți ori pe alte componente arhitectonice – se termină adesea cu capete de șerpi. Exemplele pe care le aduce autorul provin, exclusiv, din zonele investigate de el. Fenomenul apare însă și în alte regiuni ale țării. Un document prețios în acest sens a fost descoperit de Paul H. Stahl: „... pe o veche biserică de lemn din nordul Munteniei, *frânghia* sculptată ce înconjoară monumentul se termină în cap de balaur” (vezi *Folclorul și arta populară românească*, București, Editura Meridiane, 1968, p. 18).